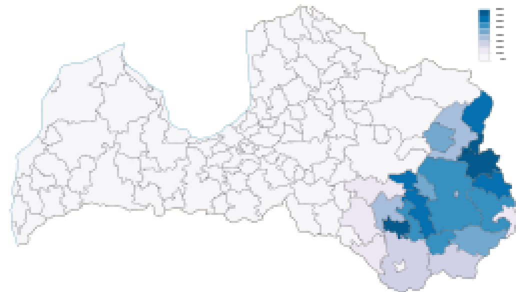
Vikipeedia

Latgali keel

Latgali keel ehk **latgale murre** (latgali keeles *latgaļu volūda*, *latgalīšu volūda*)[1] on peamiselt Ida-Läti Latgale piirkonnas latgalite kõneldav läti keele murre, mõnede hinnangute kohaselt ka eraldiseisev balti keel. Latgali keele igapäevaseid kasutajaid on umbes 165 000.

Sisukord

Latgali keele igapäevased kasutajad (2011)

Hetkeseis

2011. aasta Läti rahvaloenduse andmetel, mis luges latgali keelt läti keele osaks, kasutas seda igapäevaselt 164 500 inimest (8,8% rahvastikust), kes elasid peamiselt Latgales (97 600) ja Riias (29 400). Kogu Latgales oli igapäevaste keelekasutajate osakaal 35,5% (71,9% lätikeelsetest ja 12,3% venekeelsetest), küündides üksikutes piirkondades üle 90%: Ciblas 94,7%, Kārsavas 94,0%, Riebiņis 91,5%, Rēzeknes 90,9%. Nooremate vanuserühmade väiksem latgali keele kasutamine ennustab selle kõnelejate arvu kahanemist tulevikus: kui üle 44 aasta vanustest Latgale lätikeelsetest inimestest kasutab igapäevaselt keelt üle 80%, siis 20–24-aastaste seas veidi üle 60% ja 5–9-aastaste seas umbes 40% inimestest. Väljaspool Lätit elab hinnanguliselt 2000 latgali keele kõnelejat, kellest pooled asuvad Siberis ja ülejäänud USA-s, Kanadas, Saksamaal jm lääneriikides.[2][3]

Ajalugu

Kujunemine

Latgali keele aluseks oli praeguse Ida-Läti alal elanud latgali hõimu keel. Ida- ja kagupoolsete latgalite keele võimalike varasemate erijoonte säilimine ja uute erisuste tekkimine lääne pool kõneldud keelega võrreldes oli algselt seotud Poola-Rootsi sõja järel 1629. aastal sõlmitud Altmargi vaherahuga, mis jaotas latgalite asuala Poola-Leedu riigile kuuluva Liivimaa vojevoodkonna (hiljem tuntud Latgale nime all) ja Rootsile kuuluva Liivimaa vahel. Poliitiline piir tõi ühtlasi kaasa erinevad suunad ühiskondlikus ja kultuurilises arengus, ennekõike katoliikluse kinnistumise Leedu-Poola alal ja luterluse kinnistumise Rootsi alal. Kuigi 1772. aasta esimese Poola jagamise järel ühendati need alad jälle ühe riigi, Venemaa keisririigi koosseisu,

jäid nad üksteisest õiguslikult eristuvate haldusüksuste koosseisu, mis (lisaks kultuurilistele erisustele) samuti tihedamaid omavahelisi kokkupuuteid takistasid. Latgale läks kõigepealt Dvinski provintsina Pihkva kubermangu, 1778. aastast Polotski kubermangu, 1796. aastast Valgevene kubermangu ja 1802. aastast Vitebski kubermangu. Samal ajal kui lääne pool Liivimaa kubermangus olid sealsed balti hõimude keeled kokku sulanud ühtseks läti keeleks, mille arengut mõjutas tugevasti saksa keel, kujunes Latgales poola, leedu ja vene keele mõjusfääris välja latgali keel.[3][4][5]

Kirjakeele teke ja areng

Latgali kirjakeel loodi 18. sajandi alguses. Esimene säilinud raamat ilmus 1753. aastal. 19. sajandi alguses kasutati seda õpetamiskeelena mõnedes Latgale kihelkonnakoolides ja kahes vaimulikus seminaris. 19. sajandi keskpaigaks oli välja antud lai valik latgalikeelseid trükiseid. Kirjakeele arengut tabas 19. sajandi teisel poolel seisak seoses valitsusvastase Jaanuariülestõusuga, millest võtsid osa ka Latgale poolakad. Pärast mässu mahasurumist otsustas keisririik seal 1865. aastal alustada venestamispoliitikat, mis tõi kaasa ka latgali keele kasutamise takistamise ametlikes instantsides ja ladina tähestikus latgalikeelsete raamatute ja ajakirjanduse väljaandmise keelu kuni 1904. aastani. 1917. aastal kokku tulnud Esimene Latgale kongress nõudis Ajutiselt Valitsuselt Latgale liitmist Liivimaa kubermanguga ja et tagataks võimalus kasutada poolapärasel hääldustraditsioonil põhineva ortograafiaga latgali kirjakeelt ka ametlikel puhkudel. Ajutine Valitsus kongressi nõudmistele vastu ei tulnud.[5][3][6] Pärast Oktoobrirevolutsiooni kogunenud Teine Latgale kongress tegi taas ettepaneku Latgale ühendamiseks Liivimaaga ja seekord Vene SFNV Rahvakomissaride Nõukogu täitis selle soovi. Situatsioon kinnistus 1920. aasta Riia rahuga, mille põhjal sai vastloodud Läti Vabariik endale nii latgali- kui ka lätikeelsed alad.

Läti Vabariik

Läti Vabariigi 1920. ja 1930. aastate alguse vähemuste suunas sõbraliku hoiakuga valitsused tagasid latgali keelele osalise ametliku tunnustuse, kuid mitte keele, vaid murdena. Alates 1923. aastast kasutati Latgale koolides algklasside esimestel aastatel õpetamiseks latgali keelt. Latgalikeelsete trükiste väljaandmine sagenes, ilmus umbes 40 ajalehte ja ajakirja ning igal aastal üllitati kümmekond õpikut. Pärast 1934. aasta riigipööret algatas aga uus valitsusjuht Kārlis Ulmanis lätistamiskampaania, mille raames keelati latgalikeelse kirjanduse avaldamine ja keele ametlik kasutamine ning nimetati ümber latgalikeelseid isiku- ja kohanimesid. Latgali keele õigused taastati lühikeseks ajaks Saksa okupatsiooni ajal (1941–1944).[3][6]

Läti NSV

Pärast Teist maailmasõda oli riigivõim Läti NSV-s latgalite ja latgali keele suhtes üsna negatiivselt meelestatud. Ühelt poolt tulenes see valitsuse lätlaste ühtsust pooldavatest hoiakutest, teisalt religioonivastasusest (latgalid olid enamuses katoliiklased). 1956. aastal anti Läti keeleteadlaste soovitusel välja seadus, mis väljendas läti keele osas puristlikke vaateid ja soovitas kooliõpetajatel lugeda latgali keele kasutamine valeks käitumiseks. Laiema mõjuna soosis see latgali keele prestiiži langust ühiskonnas. Alates 1960. aastatest, seoses katoliku kiriku kirjanduse keelustamisega, lõppes igasugune latgalikeelsete trükiste avaldamine Läti NSV-s. Kirjutamistraditsiooni jätkasid vähesel määral vaid latgali emigrandid.[3]

Taasiseseisvunud Läti Vabariik

Võimalus latgalikeelset trükisõna avaldada taastus alates 1989. aastast ja pärast seda on taas välja antud nii ilukirjandust kui õpikuid (sh keeleõpperaamatuid). 2007. aastal kinnitati uus latgali keele ortograafia. Siiski jäi suuresti kestma nii riigivõimu kui ühiskonna negatiivne suhtumine. Latgali keelt on nähtud kui väheharitud maainimeste keelt, riigivõimu esindajate poolt ka kui separatismi ilmingut.[3]

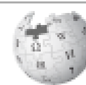
Läti riigikeele seaduse kohaselt peab riik tagama latgali kirjakeele kui läti keele ajaloolise variandi säilimise, kaitse ja arengu. Tõlgendamisvõimalusi lubavat teksti on oma vaadetega kooskõlas olevaks pidanud nii latgali keelele rohkemaid kasutusvõimalusi nõudvad aktivistid kui selle vastu olev keskvõim ja Läti keeleteadlased. Üleskutsetele seni ametlikult murdeks peetud latgali keelt keelena tunnustada ja sellele ametlik staatus anda pole siiani vastu tuldud. Selle toetajad on argumentidena välja toonud, et latgali ja läti keele vahel on märkimisväärsed keelelised erinevused (nii morfoloogia, süntaksi kui fonoloogia tasemel), mida kinnitavad mitmed tänapäeva keeleteadlased, et latgali keelel on juba olemas eraldi kirjakeel ja et selle kõnelejatel on tekkinud oma piirkondlik identiteet. Vastased toetuvad traditsioonilisele keeleteadlaste seisukohale, et latgali keel on läti keele ülemmurde osa ja väidavad, et latgali keelele eristaatuse andmine ohustaks läti keele positsiooni, luues pretsedendi ka vene keelele samasuguse staatuse andmiseks, ja lõhestaks läti rahvast. Mõne arvamuse kohaselt finantseerivad ja juhivadki latgali aktiviste Venemaa eriteenistused. 2006. aastal Latgales läbi viidud küsitlusuuringu kohaselt toetas latgali keelele regionaalkeele staatuse andmist 43,3% vastanutest, vastu oli 29,8% ja 26,9% kindel seisukoht puudus.[3][6][7][8][9]

Viited

1. Balti keeled, EKI (http://www.eki.ee/knab/lgv/ieb.htm)
2. Latviešu valodas paveida -latgaliešu valodas lietošana, LR Centrālā statistikas pārvalde (http://www.csb.gov.lv/notikumi/latviesu-valodas-paveida-latgaliesu-valodas-lietosana-35066.html)
3. Latgalian. The Latgalian language in education in Latvia. Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning, 2009 (http://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/dossiers_pdf/090603.regional_dossier_latgalian_in_latvia.pdf)
4. Latgale, Latvijas vēstures enciklopēdija, Letonika.lv (http://www.letonika.lv/groups/?cid=31569&r=2&lid=31569&q=&h=153)
5. Vispārīgā informācija, latgale.lv (http://www.latgale.lv/lv/about/summary)
6. Mareks Gabrišs, Valoda vai dialekts – politisks jautājums (http://www.latgale.lv/lg/news/article?id=3535)
7. Sutrop: lõunaeesti keel on murre, ERR uudised (http://uudised.err.ee/v/1a7f83e7-2359-47af-b56e-9b0ce518bee4)
8. Māris Ruks, Dialekts nav «latgaliešu valoda» (http://www.diena.lv/sabiedriba/politika/dialekts-nav-latgaliesu-valoda-698804)
9. Latviešu valodas dialekti (http://www.lu.lv/filol/dialekt/publikacijas/dialekti.pdf)

Välislingid

- Latgali keelest (latgali keeles) (http://latgola.lv/voluda/)
- Seimi saadikul ei lubatud murdes vannet anda (http://www.postimees.ee/600774/), Postimees, 17.10.2011

Latgalikeelne Vikipeedia